Атомн дäн болх ääмшгин ӧмнäс, тӧвкнӱн болн ӧслттä бääхин тӧлä

Москва балгъсна учен улсин хург

Москва балгъсна учен улсин хург Союзин Герин Колонн залд сентябрин 6-д болсид, хойр минъгън кӱн цуглрв.

Эдн цугтан олн кӱмн-äмтнä сääгъинь хääдж кӧдлцхäдг, советск физик, химик, биолог, историк улс.

Нобелевск мӧрäн лауреат академик Н. Н. Семенов эклцин ӱг келдж хургиг секв.

Атомн дääнä ääмшг уга кегдх бäätхä, хäрнь тӱгäд ӧсäд йовна гидж Семенов келв. Ниилгсн Келн-äмтсин Организацд ядерн селмиг уурулхин тускар, тӱрӱн болдж энӱг сӧрдж ӱзлгъиг уурулхин тускар кӱӱндвр болдж зӧвшäрлгън кӱцдж бääхмн уга. Сӱӱлин цагт делкäн цуг орн-нутгудин алдр учен улсин кесн научн секлтс олн кӱмн-äмтнд ик туста болхин орчд, теднд ик ääмшг гархин булгд хӱврн гидж бääнä.

[illegible]идн,советск учен улс болхла, мана правительств термоядерн селмиг кедж гаргългъиг болн сӧрдж хäлäлгъиг нарт делкäд делгӱднь уурулхин тускар цухрлтан угагъар арднь ордж зӱткдж йовна гидж байрта кевäр келдж чадджанавдн—гидж эн цааранднь заадж келв. Цуг орн-нутгудин учен улс делкäн олн-äмтнä ӧмн ик даалгъврта болджахан кӱццднь меддж авч, нег ухан-седклд ордж, цугтан негдж, ӧдгä цагин нег ик ончта тӧр—атомн дäн болх хаалгъиг ягъдж теегלдж болх тӧриг кӱӱнддж, хӱӱвллгъ кецхäх зӧвтä.

Трибун деер учен-физик академик Д. В. Скобельцын гарв.

—Урана ядер болн тория [illegible]йраг хувадж болхиг болн атомн кӱчиг салгъдж авч болх хаалгъ олдж авсна хӧӧт бийднь йиртмджин чидлиг олн кӱмн-äмтнä бääдл-джиргълинь ясрулхд олзлдж болхд тӧрӱц шин эв-аргъ олдсмн. Болв энӱг дахдж, атомн дäн болх ик ääмшг делкäн олн-äмтнä ӧмн бас гарв.

Наукин улсин ӧмн, эднä кӱчкӧлсäр гаргъгдсн тоотиг, наукин ӧслтин кӱцвриг юуни тӧлä олзлгдж бääх туск тӧр цань уга бачм кевäр зогсджана—гидж Скобельцын ӱгäн йовулдж келв.

Ӧдгä цагт болхла атомн кӱчиг олзлдж, дä кедж, хамг делкäн зӧӧринь хамхлдж тарах зер-зев олдж гаргългъна ӧмнäс, салгъад келхд атомн селмиг сӧрдж хäлäлгъиг уурулхин тӧлä болдж йовх джисäн делкäн учен улсин дунд ӧсäд ӧргджäд йовна. Эн тӧрин тускар Западн Германа ик нертä 18 учен улсин, Япона 400 учен улсин, США-н хойр минъгъгар учен улсин герчллгъ кеснь манд темдгтä. СССР-н, Англин, Францин болн талин чигн орн-нутгудин ик олн учен улс тиим герчллгъ сӱӱлин цагт кецхäв.

Канадин Пагуош гидг газрт болсн, учен улсин хургин чинринь академик Скобельцын заадж келв. Кесн герчллгъндäн тедн дäн болдгиг нам цур уурулхмн, энӱнä тӧлä дääнä зер-зевиг хурдар кедж гаргъджахиг зогсах кергтä гидж келцхäсмн.

—Кесг газрт соньсгдж бääх учен улсин, дунь, эндр ӧдр мана хург деер чигн тер мет гарчах дун негдäд нег агъу кӱчтä некврт хӱврхиг бидн кӱцх зӧвтäвдн—гидж Д. В. Скобельцын ӱгäн тӧгсäв.

В. И. Ленинä нертä селäнä эдл-ахун наукин Цугсоюзин Академин академик В. М. Клечковскийд ӱг ӧггдв:

Атомн кӱчиг тӧвшӱн бääхин халхар олзлхд агъу ик эв-аргъ гарч бääхин тускар эн келв. Атомн кӱчиг дääнä халхас талданар олзлдж болхин хаалгъинь олхин кергг арднь ордж Советск Союзин болн талин кесг орн-нутгудин научн кӧдлäчнр кӧдлдж йовна—гидж В. М. Клечковский келв. Йиртмджин нуучинь олдж, чидлкӱчинь олзллгънд радиоактивн изотопмуд ода бийнь гарцан уга болн цань-уга ончта зер-зев болджана. Атомн ядрон гаргъдг герлнь исследователь улсин гартнь мал, тäрäнä тохминь хӱврӱлхд агъу ик демсл болджана. Ӧдр ирвäс атомн кӱчиг тӧвшӱн бääлгънä хаалгъар, селäнä эдл-ахуд, эрӱлмендин халхд, промышленностин халхд олзлдж болх улмулм шин хаалгъ секгдж бääнä.

Болв, дääнä зер-зевиг хурдар кедж гаргългън, энӱг дахдж атомн дäн болад одм ääмшг бääх йовдл цуг делкäн орн-нутгудин олн äмтнä ухан-седклинь салвлдж бääнä.

Иим йовдл гарчахин тускар СССР-н наукин кӧдлäчнр цуг орн-нутгудин учен улсур, гарчах ик ääмшгиг уга кехин тӧлä чанъгъар, гӱджрдж ноолдхмн гисн дуудвр кеджäнä.

Хургт эврäнњ келсн ӱгдäн академикӱд Н. Н. Боголюбов, Е. А. Косминский, Т. Д. Лысенко, К. И. Скрябин, СССР-н наукин Академин член-корреспондентс Г. Н. Сперанский, С. Н. Мергелян, П. Я. Кочина, РСФСР-н педагогическ наукин Академин йоста член А. А. Смирнов эдн, термоядерн селмиг сӧрдж хäлäлгъиг уурулхин тӧлä ноолдлгънд орлцдж, эврäннь чидлäн хармнлго тäвхдäн белнä тускар, Советск Союзин наукин кӧдлäчнрт болхла—олн-äмтнä тӧлä кӧдлхäс талдан тӧр угагъин болн тӧвшӱн бääхин тӧлä ноолдхин тускар келцхäв.

Хург нег дуугъар резолюц авб. Терӱнднь иигдж келгдджäнä:

„Дääнä зер-зевиг хурдар кедж гаргългън зогслго бääх болн ядерн селмиг хоршаджах йовдл сӱӱлин джилмӱдт болхла атомн дääнä ääмшгиг йир икдӱлв. Иим дäн болснас цааран атомн кӱчнä тускар кегдсн научн секлтс олн äмтиг хорахд чигн олзлгдад бääхмн болджана. Атомн бомб хагърхла агъар радиоактивн юмар хордхмн, тернь нарг делкäд деер ода бääх улст ик ääмшгтä болсн деерäн, эднä хӧӧтк ӱйднь чигн ик ääмшгтä болхмн.

Цуг орн-нутгудин учен улсин, политическ хäлäцснь онъонъгдан болдг болв чигн, зогсджах нег ик даалгъврнь—ядерн кӱчиг дä келгънд олзлсн цагт ямр ик ääмшг гархинь делкäн общественностьд урдаснь саглулдж келдж ӧглгън, кӱмн äмтиг олар хорам эн селмиг уга кехиг болн энӱг сӧрдж ӱзлгъиг уурулхиг кӱцхл бääсн цуг аргъ-чидлäн гаргъдж ноолдлгън болджана.

Москва балгъсна учен улсин хургт орлцджах бидн тиим неквриг дӧнъндджäнäвдн. Манд болхла, бас тер мет советск наукин наатк чигн кӧдлäчнрт болхла, мана бääдл-джиргълин ах кӱцврнь—мана алдр олн-äмтнä сääгъинь хääлгън, эдн бийсиннь бääдл-джиргълäн зогслган угагъар ясрулхин тӧлä зӱткдж йовхднь дӧнъ тусан кӱрглгън, делкä дäндаджг уга, тӧвшӱн, ääмшго бääхин тӧлä ноолдлгънд чидлäн тäвлгън болджана.

Советск правительств ядерн селмиг уурулхин тӱрӱн ишкдл гидж энӱг сӧрдж ӱзлгъиг цаг тӱдäлго зогсахмн гидж ӧгсн сӱв-селвг чик гидж бидн дӧнъäд, энӱг девснъ кедж тäвäд, кӱӱндвр кехлä атомн дäн болх ääмшгиг уурулдж болх цуг делкäн зӧвшäл кедж болхмн гидж тоолджанавдн.

Мана тоолврар болхла, Ниилгсн Келн-äмтсин Организац мӧнкин кӱӱндвр кегъäд бääдгäн уурад, йоста тодрха ӱӱлдврӱр ордж, зер-зевиг багърулгъ болн делкäд дäн болх ääмшг бääгъäд бääдгиг йостагъар уурулгъиг кӱцх зӧвтä.

Советск учен улс дäн болхиг зогсадж болхмн, тиигäд атомн кӱчиг, реактивн техникин кӱцвриг болн наукин олдж гаргъсн нань чигн алдр диилврис олн-äмтнä бääдл-джиргълин болн уралан ӧслтин сääгъинь хääлгънд олзлдж болхмн. дääнä зер-зевд хӱврäлго бääдж болхмн гидж батта кевäр иццхäнä.

Москван учен улс авсн резолюцдан, газадин ордудар бääх, бийслäнь äдл учен улсин оньгинь, атомн кӱчиг болн ракетн техник хурдар болн кӱцвртäгъäр ӧсдж йовх учрар, цуг орн-нутгудин наукин кӧдлäчнр улс деер ирджäх даалгъврт тусхацхав. Советск наукин кӧдлäчнр газадин ордудар бääх орн-нутгудин учен улсла ӱр-иньг кевäр бääдж, делкäн хоорнд научн болн культурн залгълда кедж, сургъуль-медрлик тускар хоорндан сольвр болн хӱӱврлгъ кедж бääх санан-седклтä гидж резолюцд бас келгдджäнä. Нарт делкäн конференц хурахмн гидж, газадин ордудар бääх наукин кӧдлäчнр улсин зäрмснь седвäр келснь, ик чик—гидж советск учен улс зӧвшäрдж бääнä.

Нарт делкäн учен улсин ик ӧргн конференц хурахин тускар Советск Союзд болн талин орн-нутгудт чигн кегдж йовх кӧдлмш ик сäн йовдл гидж Москван учен улс кӱццäр дӧнъндджäнä. Эн конференц, онц олн орн-нутгудин наукин общественность ниицдж, атомн дäн болх ääмшгин ӧмнäс болн делкä тӧвшӱн бääхин тӧлä ноолдхдан белнинь илдкдж медх зӧвтä.

(ТАСС).